

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито сутність понять «потенціал», «комунікативний потенціал». Проаналізовано підходи до вивчення комунікативного потенціалу, виокремлено його основні компоненти та характеристики. Описано структуру комунікативного потенціалу особистості крізь призму комунікативного ядра та комунікативного світу особистості.

Ключові слова: потенціал, комунікативний потенціал, комунікативні властивості, комунікативні здібності, комунікативні вміння і навички, комунікативне ядро особистості.

Соловей О. А. Теоретические аспекты исследования коммуникативного потенциала личности. В статье раскрыта сущность понятий «потенциал» и «коммуникативный потенциал». Проанализированы подходы к изучению коммуникативного потенциала, выделены его основные компоненты и характеристики. Описана структура коммуникативного потенциала личности путём анализа коммуникативного ядра и коммуникативного мира личности.

Ключевые слова: потенциал, коммуникативный потенциал, коммуникативные свойства, коммуникативные способности, коммуникативные умения и навыки, коммуникативное ядро личности.

Solovei O. A. The Theoretical Aspects of the Research of the Individual Communicative Potential. The article deals with the essence of the concepts «potential» and «communicative potential». The approaches to the study of the communicative potential are analyzed; the main components and characteristics are distinguished. The structure of the communicative potential of the individual is described in the light of the communicative core and communicative world personality.

Key words: potential, communicative potential, communicative properties, communication abilities, communication skills and habits, individual communicative core.

Постановка наукової проблеми та її значення. Соціально-психологічна природа особистості передбачає становлення її комунікативної життєдіяльності, у процесі якої відбуваються зовнішні й внутрішні зміни, формується комунікабельність, реалізуються складові частини комунікативного потенціалу. Враховуючи особливу значущість взаємодії людей у колективі, багато дослідників наголошує, зокрема, на міжособистісному боці процесу комунікації (Г. Ложкін, Б. Ломов, Б. Паригін та ін.). Вони зазначають, що ця взаємодія складає ніби внутрішній механізм життя колективу або соціального об'єднання: у процесі

комунікативної взаємодії передається і засвоюється соціальний досвід, відбуваються зміни структури та сутності суб'єктів, котрі взаємодіють, формується вся різноманітність людських індивідуальностей, відбувається соціалізація особистості.

Теоретичний аналіз вітчизняної психолого-педагогічної літератури з питань вивчення комунікативного потенціалу особистості засвідчив, що цей напрям є актуальною проблемою теорії і практики сьогодення, яка, однак, досліджена недостатньо.

Мета статті – проаналізувати поняття «потенціал», «комунікативний потенціал», визначити його основні компоненти, які впливають на ефективну взаємодію в міжособистісних та професійних відносинах; розкрити основні характеристики особистості, що свідчать про її комунікативний потенціал.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття «потенціал», «потенційний» тлумачать як чинники, що можуть бути залучені та використані для росту, розвитку й саморозвитку суб'єкта, системи; як вимірник ступеня сили явища, впливу на процеси, предмети, що його оточують. Проаналізувавши наукову літературу, ми визначили, що потенціал – це буття, яке має реальний зміст, що забезпечує можливість переходу в дійсність під час діяльності й активності внаслідок внутрішніх і зовнішніх умов. За своїм змістом потенціал охоплює внутрішню і зовнішню детермінацію, у тому числі енергію для здійснення (здатність, діяльність), завдяки чому можливий сам процес здійснення і переходу до завершеності (результату). Це поняття застосовують для характеристики суспільства, його окремих сфер, груп людей, індивідів у таких словосполученнях, як економічний потенціал, науковий потенціал, комунікативний потенціал тощо.

Комунікативний потенціал особистості – притаманні особистості об'єктивні й суб'єктивні комунікативні можливості, які реалізуються свідомо та стихійно і є внутрішнім резервом індивіда.

Питанням розроблення проблеми комунікативного потенціалу особистості в різних аспектах науковці сьогодні приділяють велику увагу.

Комунікативний потенціал особистості трактують у таких аспектах:

– це система психологічних властивостей та особливостей особистості, яка набувається в спільній діяльності, спілкуванні; це сукупність форм, засобів інтеграції власної діяльності з діяльністю інших,

власної особистості з особистостями інших. У цьому розумінні комунікативний потенціал особистості – динамічне утворення, що розвивається (або навпаки), системою властивостей і здібностей;

– комунікативні властивості характеризують можливості особистості як конкретного та реального учасника спільної діяльності й визначають ефективність такої участі, а, відповідно, глибину та повноту входження в спільну діяльність і співпрацю, у групу, людську спільноту;

– в особливих видах діяльності та в специфічних ситуаціях спілкування, які пред'являють особистості підвищені вимоги, ці властивості є внутрішніми резервами особистості, що забезпечують ефективну її діяльність.

Звернемося до наукових робіт, у яких висвітлено проблему комунікативного потенціалу особистості в контексті професійної діяльності.

Аналізуючи особистість керівника та його управлінську діяльність, Л. Орбан-Лембрик під комунікативним потенціалом особистості розуміє внутрішньо притаманні керівникові наявні комунікативні можливості, об'єктивні й суб'єктивні, які реалізуються і свідомо, і стихійно та змінюються разом зі зміною функціональної діяльності керівника. Важливим видається те, що під час аналізу комунікативного потенціалу керівника науковець відзначає його психологічну та соціальну основи, де перша зумовлює намагання керівника максимально реалізувати свої індивідуальні властивості та характерологічні особливості в процесі спілкування, а друга враховує систему суспільних відносин, причинно-наслідкові зв'язки, соціокультурний та етнопсихологічний контексти спілкування. Автор наголошує, що комунікативний потенціал керівника здатен змінюватися, реалізовуватися в будь-яких проявах – від свідомості до практичних дій [3].

О. Коцинець аналізує комунікативний потенціал керівника загальноосвітньої школи і в його структурі виокремлює такі компоненти: комунікативні знання, комунікативні вміння та навички, емоційно-емпатійні можливості, перцептивно-рефлексивні особливості, потреба в спілкуванні; комунікативна готовність до управлінської діяльності; комунікативна програма в системі управління; соціально-психологічне відображення управлінської реальності. Автор наголошує, що управлінська діяльність керівника загальноосвітньої школи – це передовсім взаємодія між людьми, які виступають суб'єктами

впливу керівника й водночас є активними учасниками управлінського процесу. А соціально-психологічний за своєю суттю управлінський процес цілком залежить від комунікативного потенціалу керівника [1].

І. А. Мамчур під комунікативним потенціалом майбутнього вчителя іноземної мови розуміє комунікативні якості, комунікативні знання, уміння та навички, потребу в спілкуванні, мотивацію спілкування, перцептивно-рефлексивні, емоційно-емпатійні та інтелектуально-рефлексивні можливості, комунікативну готовність до навчальної діяльності [2].

С. Терещук серед основних характеристик комунікативного потенціалу вчителя виокремлює такі: комунікаційні здібності, перцептивно-рефлексивні можливості, емоційно-емпатійні якості, комунікативні вміння та навички, комунікативні знання, мотивація спілкування. Дослідник зазначає, що комунікативний потенціал вчителя значною мірою зумовлений безпосередньо активною творчою участю педагога в спілкуванні, оптимальною напругою його психофізичних, індивідуальних властивостей, наявних комунікативних здібностей [7].

Цікавою також є робота В. Пілецького, який звертає особливу увагу на аналіз психологічних компонентів комунікативного потенціалу студентської групи і стверджує, що психологічні складники комунікативного потенціалу студентської групи майбутніх менеджерів-економістів визначають показники задоволеності загальною професійною підготовкою. Такими показниками, на його думку, є ціннісно-орієнтаційна єдність групи, можливість саморозвитку й самовдосконалення, набуття комунікативного досвіду, високий рівень потреби в спілкуванні, комфортне самопочуття в групі, позитивна мотивація, умови та характер спілкування в студентській групі. У свою чергу, актуалізація комунікативного потенціалу забезпечується комунікативними чинниками, які впливають на задоволеність: демократичний стиль керівництва в групі, діалогічний характер взаємодії, реалізація статусу особистості в позиції студента [6].

Комунікативний потенціал особистості утворюють комунікативні можливості, комунікативні сили індивіда, які можуть бути використані особистістю в конкретній формі спілкування; психологічні властивості й можливості, набуті в реальних умовах спілкування та взаємодії з іншими людьми; комунікативні можливості подальшого розвитку (рис. 1) особистості в спільній діяльності [4, 147].

Рис. 1. Компоненти комунікативного потенціалу особистості

Комунікативний потенціал – це система форм, засобів, шляхів інтеграції власної діяльності з діяльністю інших, власної особистості з особистостями інших, специфічний комплекс особистісних якостей і особливостей. Базову структуру комунікативного потенціалу утворює потреба в спілкуванні, яку трактують і як самостійну специфічну установку особистості на спілкування, і як міжособистісне тяжіння, і як уроджений інстинкт спілкування, уроджене прагнення до афіліації. Безпосередньо із цією потребою пов’язана комунікабельність особистості – вираження потреби в спілкуванні, у налагодженні соціальних відносин, вибіркоче ставлення до людей та використання форм і засобів комунікації.

Участь людини у спільній взаємодії та спілкуванні реалізується також через вияв її комунікативних здібностей. Комунікативні здібності пов’язані з умінням людини використовувати в спілкуванні свої особистісні комунікативні властивості з володінням технікою спілкування та контакту. Обидві ці групи здібностей об’єднують комплекс якостей (своєрідних умінь) особистості, які забезпечують успішний комунікативний процес. Особливо важливими є здібності, що характеризують «технологічну» підготовленість людини до спілкування: психологічно правильно вступати у процес взаємодії; підтримувати спілкування, постійно стимулювати і власну активність, і активність співрозмовника; прогнозувати можливий розвиток ситуації, у межах

якої розгортається комунікація; уміти долати психологічні бар'єри; обирати адекватні жести, міміку, манеру поведінки тощо.

Важливими є перцептивно-рефлексивні здібності особистості, пов'язані з пізнанням людини людиною в комунікативних процесах і спільній діяльності. Йдеться про соціально-психологічну спостережливість; оцінювання індивідом власної групи, міжособистісних відносин; суб'єктивне уявлення про власну роль та роль інших у неформальній структурі групи; індивідуальне уявлення про цілі, цінності, установки, настрої, інтереси, які переважають у групі тощо.

До внутрішньоособистісних характеристик особистості, які свідчать про її комунікативний потенціал, належать також комунікативні знання, вміння і навички. Своєрідність прояву їх залежить від конкретного індивіда, його типологічних властивостей. Суттєвий аспект комунікативного потенціалу особистості відображають соціально-психологічні якості, у яких виражена комунікабельність індивіда, його комунікативна програма поведінки, готовність до взаємодії, емоційно-емпатійні можливості, соціальне місце (статус, позиція, роль) у групі.

Динамічний характер комунікативного потенціалу сприяє розвитку або гальмуванню комунікативних властивостей і здібностей особистості, пред'являє їй високі вимоги щодо реалізації внутрішніх комунікативних резервів, переведення їх із потенційних в актуальні. Цей процес є становленням стійких комунікативних зв'язків людини, які сприяють налагодженню інформаційного обміну, взаємовпливу, сприйманню та відображенню соціальних відносин. Успішність реалізації комунікативного потенціалу особистості визначають: усвідомлення значущості комунікативної діяльності, комунікативних знань і вмінь у комунікативному житті людини; знання власних комунікативних можливостей і комунікативних особливостей інших учасників спілкування; систематичне поповнення знань із теорії та практики спілкування.

Отже, комунікативний потенціал особистості варто трактувати як наявність у неї специфічних особистісних якостей, здібностей, комунікативних знань, вмінь та навичок, мотивів, що в системі складають комунікативну структуру особистості.

Л. Орбан-Лембрик, описуючи структуру комунікативного потенціалу особистості, пропонує розглядати її крізь призму комунікативного ядра (рис. 2) [4, 146].

Рис 2. Структура комунікативного потенціалу особистості

Комунікативний потенціал дослідниця трактує як наявність в особистості особистісних якостей, здібностей, комунікативних знань, умінь та навичок, мотивів, які в системі складають комунікативну структуру особистості, її комунікативне ядро та комунікативний світ. Зазначені властивості, розвиваючись та формуючись у спілкування, закріплюються в структурі особистості як своєрідна життєва позиція, яка виконує функцію подальшого вдосконалення реальної комунікативної поведінки.

За відсутності умов для реалізації комунікативного потенціалу відбувається зниження потенційних можливостей індивіда, руйнування його статусно-рольової актуалізації в соціальній групі, втрата відчуття соціальної реальності, деперсоналізація та ізоляція. Потенційні комунікативні можливості особистості формуються як бажання індивіда самовиразитися, самоутвердитися, оптимізувати процес соціально-психологічного відображення з огляду на свої індивідуальні психофізіологічні, соціально-психологічні властивості. Дослідники відзначають той факт, що значна кількість людей не знає свого комунікативного потенціалу та його значення в професійному розвитку й самовдосконаленні. Л. Орбан-Лембрик називає кілька причин такого стану:

- слабкість мотивів психічного саморозвитку, недостатнє розуміння людиною причинного зв'язку між рівнем життєдіяльності та рівнем психічного розвитку;

- проблема сенситивних періодів розвитку особистості (в різні періоди онтогенезу комунікативний потенціал може поступово зменшуватись);

- вплив зовнішніх чинників, ролі соціального середовища, культурних цінностей соціальної групи;
- схильність значної частини людей до «соціального затишку», до збереження старого стилю поведінки, взаємодії і спілкування;
- негативні дії з боку групи, де відбувається соціалізація особистості і прояв реальної комунікативної поведінки;
- вплив минулого досвіду, звичок та деформацій, пов'язаних із асоціальними, десоціальними та ресоціальними проявами особистості [5].

Висновки. Процес становлення та розвитку комунікативного потенціалу опосередковується змістом, цінностями, смислом спільної діяльності, особливостями соціально-психологічного відображення соціальної реальності для кожного з учасників спілкування.

Узагальнення теоретичного аналізу категорії «комунікативний потенціал особистості» дають підставу стверджувати, що цей процес є становленням стійких комунікативних зв'язків, які сприяють налагодженню інформаційного обміну, взаємовпливу, сприйманню та відображенню соціальних відносин. Успішність прояву комунікативного потенціалу особистості визначається усвідомленістю значення комунікативної діяльності, комунікативних знань і вмінь у комунікативному житті людини, знанням власних комунікативних можливостей та комунікативних особливостей інших учасників спілкування.

Список використаної літератури

1. Коцинець О. Ю. Соціально-психологічні особливості управлінської діяльності керівника закладу освіти : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. / О. Ю. Коцинець ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : [б. в.], 2001. – 18 с.
2. Мамчур І. А. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів як психологічна проблема // Нова педагогічна думка : наук.-метод. журн. – 2004. – № 3. – С. 97–99.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Мотиваційна сфера особистості керівника / Л. Е. Орбан-Лембрик // Вісн. Прикарпат. ун-ту : Філософ. і психол. науки. – 1999. – Вип. 1. – С. 105–111.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : навч. посіб. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. – 528 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Структура комунікативного потенціалу особистості / Л. Е. Орбан-Лембрик // Психол. перспективи. – 2002. – Вип. 2. – С. 53–61.
6. Пілецький В. С. Комунікаційний потенціал студентської групи як чинник успішності професійної підготовки майбутніх менеджерів-економістів : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Пілецький В. С. – Івано-Франківськ, 2003. – 21 с.

7. Терещук С. В. Психологічні детермінанти комунікаційного потенціалу вчителя : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Терещук С. В. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.